

Dr hab. Jacek Potocki, prof. UEWr.
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Katedra Gospodarki Przestrzennej i Administracji Samorządowej

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Aliaksandra Cyargeenki pt.

**„Wpływ zmian granic w różnych etapach historycznych
na funkcjonowanie produktów turystycznych
na pograniczu polsko-białoruskim”**

I. Podstawa opracowania recenzji

Przedmiotem niniejszej recenzji jest rozprawa doktorska mgra Aliaksandra Cyargeenki pt. „Wpływ zmian granic w różnych etapach historycznych na funkcjonowanie produktów turystycznych na pograniczu polsko-białoruskim”, której promotorem jest prof. dr hab. Marek Więckowski z Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN a promotorem pomocniczym dr Daniel Michniak z Instytutu Geografii Słowackiej Akademii Nauk. Recenzję niniejszą opracowano na podstawie pisma Dyrektora Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN z dnia 26 czerwca 2026 roku.

II. Uwagi ogólne

Przedmiotem oceny jest rozprawa doktorska mająca postać zbioru sześciu opublikowanych i powiązanych tematycznie artykułów naukowych, dopełnionych tekstem objaśniającym. Trzy artykuły Doktorant opublikował samodzielnie, trzy wspólnie z Promotorem. Dostarczone materiały zawierają oświadczenia autorów o udziale w opracowaniu wspólnych publikacji.

Chronologicznie są to następujące artykuły:

1. Więckowski M., Cyargeenka A. (2019). Wpływ złagodzenia reżimu granicznego na Białorusi na wielkość ruchu turystycznego – wstęp do badań. *Przegląd Geograficzny*, 91, 4, 589-608.
2. Cyargeenka A., Więckowski M. (2020). Expanding transboundary tourist space – The growing significance of the Augustów Canal. *Baltic Journal of Health and Physical Activity*, 12, Spec. iss (1), 139-148.
3. Cyargeenka A. (2021). Zmiany transgranicznego ruchu turystycznego na pograniczu polsko-białoruskim na przykładzie Kanału Augustowskiego. *Tourism*, 31, 1, 59-69.
4. Cyargeenka A. (2023). Białowieża Forest as a tourist product of the area on the Polish-Belarusian borderland. *Geografický časopis/Geographical Journal*, 75, 4, 369-391.
5. Cyargeenka A. (2025). Brest Fortress as a flagship tourist product in the context of geopolitical change and heritage significance. *Przegląd Geograficzny*, 97, 3, 241-264.
6. Cyargeenka A., Więckowski M. (2026). The Brest Fortress in the borderland context: symbolism, memory and heritage. *Geographia Polonica*, 2, 26, 148-170.

Recenzowana rozprawa sytuuje się w nurcie badań naukowych z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej o tematyce związanej z turystyką i geografiami polityczną (granice i ich ewolucja).

Dla oceny rozprawy kluczowe znaczenie ma „Tekst objaśniający...”, w którym Autor omówił zagadnienia ogólne, cele i metody badawcze, co należy uznać za właściwe i trafne, zważywszy że w każdym z sześciu artykułów z serii wykorzystany został odrębny zestaw metod oraz różne źródła danych. Omawiając w „Tekście objaśniającym...” wyniki badań Autor odwołuje się do poszczególnych artykułów. W podobny sposób przeprowadziłem ocenę, opierając się głównie na „Tekście objaśniającym...”, który zasadniczo zawiera wszystkie najistotniejsze elementy podlegające ocenie.

Rozprawa poświęcona jest wybranym produktom turystycznym funkcjonującym na polsko-białoruskim pograniczu w kontekście zmian politycznych, w tym zwłaszcza przepuszczalności granicy między obydwojoma państwami. Jest to temat ambitny, choć trudny i potencjalnie niebezpieczny ze względu na niestabilność sytuacji politycznej oraz odmienne założenia kształtowania polityki historycznej Polski i współczesnej Białorusi przez instytucje państwowe. W dodatku w trakcie prowadzonych przez Doktoranta badań nastąpiły zasadnicze zmiany wyrażające się drastycznym ograniczeniem ruchu osobowego między Polską a Białorusią, co sprawiło, że w innej rzeczywistości Doktorant rozpoczął badania, a w zupełnie innej

dokonywał ich podsumowania. Ponieważ jednak głównym celem była ocena **wplywu** szeroko rozumianych **zmian granicznych** na turystykę, nie przeszkodziło to w zrealizowaniu postawionego celu.

III. Cel i metody badawcze

Jako **główny problem badawczy** Autor wskazał wyjaśnienie determinant warunkujących genezę, ewolucję i mechanizmy działania turystyki na pograniczu polsko-białoruskim. Według Doktoranta to właśnie pogranicze było zasadniczym przedmiotem badań mających wyjaśnić wpływ jego walorów na uwarunkowania rozwoju oraz mechanizmy funkcjonowania produktów turystycznych obszaru. W praktyce nie do końca znajduje to odbicie w rozprawie, gdyż koncentruje się ona wyłącznie na trzech studiach przypadku – Kanale Augustowskim, Puszczy Białowieskiej oraz Twierdzy Brzeskiej.

Produkty zostały dobrze dobrane, gdyż reprezentują różne typy i mają różne znaczenie społeczne i symboliczne. Puszcza Białowieska, sztucznie przecięta od 1945 r. granicą państw, to produkt obszarowy, który cechuje się dominacją walorów przyrodniczych i funkcjonuje w świadomości obu sąsiadujących ze sobą narodów. Kanał Augustowski, także przecięty granicą, to produkt liniowy o genezie antropogenicznej (choć położony w otoczeniu o istotnych walorach przyrodniczych) od dawna wykorzystywany turystycznie, ale do 1916 r. właściwie tylko po stronie polskiej. Twierdza Brzeska natomiast jest produktem punktowym, całkowicie antropogenicznym, kulturowo związanym z tradycjami nie tyle nawet białoruskimi, co sowieckimi, natomiast praktycznie nieobecnym w polskiej świadomości społecznej. To zróżnicowanie znajduje odbicie w odmiennym funkcjonowaniu produktów w zmieniającej się sytuacji, czego m.in. dotyczyły badania Doktoranta.

Jako **cel** rozprawy wskazano identyfikację oraz scharakteryzowanie czynników wpływających na cykl życia produktów turystycznych badanego obszaru pod kątem zmiany funkcji granic i temu celowi rzeczywiście podporządkowane zostały badania.

Realizacji celu podporządkowane były **pytania badawcze**, które koncentrowały się na:

- wyróżnieniu etapów historycznych w funkcjonowaniu współczesnego pogranicza polsko-białoruskiego,
- określeniu wpływu zmian funkcji granicy na turystykę,
- zidentyfikowaniu specyficznych walorów przyrodniczych i kulturowych pogranicza polsko-białoruskiego pod kątem tworzenia oraz rozwoju flagowych produktów turystycznych,
- wskazaniu czynników determinujących funkcjonowanie produktów turystycznych pogranicza mających charakter trwały lub podlegających fluktuacjom.

Doktorant postawił trzy **hipotezy ogólne**:

- decyzje oraz działania podjęte na poziomie międzypaństwowym lub krajowym mają większy wpływ na turystykę na pograniczu polsko-białoruskim, niż decyzje i działania, pochodzące od struktur regionalnych oraz lokalnych,
- fazy cyklu życia produktu turystycznego nakładają się na poszczególne etapy historyczne funkcjonowania granic,
- wzrost stopnia przenikalności granicy polsko-białoruskiej w latach 2015-19 pozytywnie wpłynął na rozwój turystyki transgranicznej, natomiast kryzys epidemiologiczny oraz polityczny po 2020 r. negatywnie wpłynął na funkcjonowanie transgranicznych produktów turystycznych.

Deklarowany **zakres przestrzenny** pracy to obszar pogranicza polsko-białoruskiego po obu stronach od linii granicznej z uwzględnieniem trzech studiów przypadku – Kanału Augustowskiego, Puszczy Białowieskiej oraz Twierdzy Brzeskiej. Faktycznie zakres opracowania ogranicza się do tych trzech (skądinąd bardzo istotnych) produktów turystycznych.

Zakres chronologiczny badań wyznaczono na okres po transformacji politycznej na początku lat 90. XX wieku, przy czym własne badania autor prowadził od 2019 roku. Wszelako Autor wielokrotnie odwołuje się do faktów z czasów wcześniejszych.

W badaniach Doktorant wykorzystał **metody** kameralne, jak również badania terenowe, zarówno ilościowe (analizy danych statystycznych), jak i jakościowe (wywiady pogłębione). Dla osiągnięcia założonego celu

zastosowano analizę podłużną studiów przypadku, analizę procesową i analizę czynnikową.

Doktorant posłużył się bogatą literaturą przedmiotu. Bibliografia „Tekstu objaśniającego...” obejmuje 162 pozycje, z czego 102 opublikowane w języku angielskim, 55 polskim, 2 francuskim, 2 niemieckim i jedną w języku białoruskim. Nieco zaskakuje brak publikacji rosyjskojęzycznych, te jednak przywoływane są w artykułach wchodzących w skład cyklu.

IV. Struktura pracy

Uwzględniając specyfikę rozprawy, na którą składa się sześć artykułów, omawianie jej struktury należy rozpocząć od „Tekstu objaśniającego...”, który obejmuje 65 stron (plus wykaz literatury). Po wprowadzeniu (1) Doktorant przedstawia podłoże teoretyczne i przegląd literatury (2). Omawia przy tym w szczególności poglądy różnych autorów wyrażone w publikacjach polskich i zagranicznych na temat granic i terenów do nich przyległych, pojęcia produktu turystycznego i jego istoty, cyklu życia obszaru turystycznego w ujęciu Butlera i jego kontynuatorów oraz zarządzania wielopoziomowego. Takie zebranie najistotniejszych kwestii teoretycznych pozwoliło uporządkować pojęcia używane w dysertacji oraz scalić i ujednolicić zagadnienia ogóle, których różne elementy opublikowane zostały w poszczególnych artykułach składających się na cykl.

Następnie przedstawiony został problem badawczy, przedmiot i cel badań, pytania badawcze i hipotezy oraz zakres przestrzenny i chronologiczny (3).

W części 4. omówiono metody badawcze i źródła wykorzystanych danych w analizach przeprowadzonych w ramach poszczególnych metod.

Część 5. to „Podsumowanie i wnioski” sformułowane w postaci odpowiedzi na postawione na początku cztery pytania badawcze i odniesień do trzech hipotez ogólnych. Ta część „Tekstu objaśniającego...” jest stosunkowo krótka, ponieważ Doktorant odwołuje się w niej do treści poszczególnych artykułów.

Wydaje się, że część 6. pt. „Dyskusja naukowa, ograniczenia i perspektywy badawcze” (obejmująca zaledwie trzy strony) mogłaby zostać włączona do części 5., stanowi bowiem jej kontynuację i dopełnienie.

Dysertację zamykają załączniki (suplementy) czyli ankieta, według której przeprowadzono wywiady pogłębione i charakterystyka respondentów, z którymi wywiady te przeprowadzono oraz wykaz literatury wykorzystanej w „Tekście objaśniającym...”.

Immanentną częścią rozprawy jest sześć artykułów – pięć opublikowanych, szósty zaakceptowany do druku po recenzjach. Jeden artykuł (najwcześniejszy, bo opublikowany w 2019 r.) dotyczy zmian reżimu obowiązującego na granicy polsko-białoruskiej, dwa Kanału Augustowskiego, jeden Puszczy Białowieskiej i dwa Twierdzy Brzeskiej.

IV. Ocena wyników

Przygotowanie recenzowanej rozprawy napotkało na niespodziewane problemy, mające źródło w wydarzeniach politycznych. Z treści pracy wynika, że koncepcja badań powstała mniej więcej dwa lata po istotnym zliberalizowaniu przepisów granicznych między Polską a Białorusią (w 2016 r.), na terenie której wyznaczono dość szeroką strefę ruchu bezwizowego. Efektem było wyraźne ożywienie transgranicznego ruchu, które dawało się zauważyć w miejscach i obiektach stanowiących atrakcje turystyczne. Sytuacja ta pozwoliła sformułować wstępne spostrzeżenia dotyczące kształtowania transgranicznych produktów turystycznych i dawała perspektywę prowadzenia badań nad ich kształtowaniem i rozwojem. Niestety, w 2020 r., a więc już rok po opublikowaniu pierwszych wyników badań, granica została zamknięta i ten stan trwa do dzisiaj. Dalsze badania zatem mogły mieć już tylko charakter retrospektywny i dotyczyć początkowego etapu rozwoju produktów, który został nagle przerwany. Trzeba przy tym zauważyć, że produkty turystyczne funkcjonują nadal, co Doktorant wykazał w publikacjach, ale w tym momencie trudno mówić o ich transgraniczności – Kanał Augustowski wrócił do stanu produktu polskiego, Twierdza Brzeska białoruskiego, zaś Puszcza Białowieska funkcjonuje jako dwa produkty turystyczne odizolowane od siebie zamkniętą granicą. Sytuacja wróciła zatem do stanu sprzed 2016 r.

Te niespodziewane perturbacje zapewne ograniczyły planowany zakres badań, tym niemniej nie przeszkodziły Doktorantowi w udzieleniu odpowiedzi na sformułowane pytania i w zweryfikowaniu postawionych hipotez.

W odpowiedzi na pierwsze pytanie Doktorant wyróżnił w okresie 1921-2020 kolejne etapy cechujące się odmiennymi warunkami poruszania się w obrębie badanego terenu i przekraczania obecnej linii granicznej. Zostały one trafnie wydzielone i uzasadnione przy zastosowaniu pojęć *bordering* – *debordering* – *rebordering*. Warto byłoby jednak wspomnieć, że w ramach okresu 1945-91, generalnie słusznie zakwalifikowanego jako *bordering*, przez pewien czas przepisy dotyczące przekraczania granicy były złagodzone. W latach 70. wprowadzono bowiem ruch bezpaszportowy, umożliwiając podróżowanie po tzw. „krajach demokracji ludowej” z dowodem osobistym, do którego wbijano pieczęć uprawniającą do przekraczania granic. W przypadku podróży między Polską a ZSRR w ruchu indywidualnym dodatkowo należało okazać zaproszenie potwierdzone przez urząd administracji państwowej. Zasady te obowiązywały do czasu wprowadzenia w Polsce stanu wojennego.

W odpowiedzi na drugie pytanie autor wykazał, że zmiany reżimu granicznego miały istotny (wręcz decydujący) wpływ na ruch turystyczny.

Na trzecie pytanie, dotyczące specyficznych walorów przyrodniczych i kulturowych, którymi dysponuje pogranicze polsko-białoruskie pod kątem tworzenia oraz rozwoju flagowych produktów turystycznych, Doktorant odpowiedział częściowo. Skoncentrował się bowiem na trzech szczegółowo przebadanych produktach turystycznych, bardzo pobieżnie i w sposób dalece niekompletny nawiązując do innych walorów, bardzo licznie występujące na polsko-białoruskim pograniczu. W ten sposób Kanał Augustowski, Puszcza Białowieska i Twierdza Brzeska w rozprawie są jakby zawieszone w próżni. A dla turystów (zwłaszcza udających się za granicę) rzadko kiedy celem jest skorzystanie tylko z pojedynczego produktu turystycznego.

Czwarte pytanie, dotyczące czynników determinujących funkcjonowanie produktów turystycznych pogranicza polsko-białoruskiego na różnych poziomach zarządzania doprowadziło Doktoranta do konstatacji, że decydujące były działania podejmowane na poziomie centralnym w obu

państwach i międzynarodowym. Warto w tym miejscu zauważyć, że nie jest to wyłącznie specyfika pogranicza polsko-białoruskiego. Tak samo było np. na pograniczu polsko-czeskim w latach 90. XX w., gdy rozwój transgranicznych powiązań hamowała zbyt mała liczba przejść granicznych. Aktywność lokalna w rozwoju kontaktów transgranicznych ujawniła się tam na większą skalę dopiero po rzeczywistym otwarciu granicy, co było efektem porozumień międzynarodowych. Pewną luką w dysertacji jest pominięcie wśród czynników determinujących funkcjonowanie turystyki dostępności komunikacyjnej pogranicza i połączeń transgranicznych, zwłaszcza w transporcie publicznym.

Odpowiedź udzielona na czwarte pytanie zarazem potwierdziła pierwszą hipotezę ogólną dotyczącą przewagi znaczeniowej działań centralnych nad regionalnymi i lokalnymi.

Potwierdzona została także hipoteza druga o nakładaniu się faz rozwoju produktów turystycznych na etapy funkcjonowania granicy, choć przypuszczam, że Doktorant i Promotor w momencie rozpoczynania badań obiecywali sobie po nich więcej, nie spodziewając się szybkiego ponownego zamknięcia granicy.

Trzecia hipoteza o bezpośrednim wpływie łagodzenia i zaostrzania reżimu granicznego na rozwój turystyki transgranicznej jest w zasadzie uszczegółowieniem hipotezy drugiej i także została potwierdzona.

W tej sytuacji cel pracy, którym była „identyfikacja oraz charakterystyka czynników na różnych poziomach oraz skalach wpływających na cykl życia produktów turystycznych obszaru pogranicza polsko-białoruskiego pod kątem zmiany funkcji granic” uznaję za zrealizowany.

V. Uwagi szczegółowe

W opiniowanej rozprawie doktorskiej występują pewne usterki językowe, biorąc jednak pod uwagę, że Doktorant jest obcokrajowcem, nie czynię z nich zarzutu i uważam stronę językową za zasadniczo poprawną. Tekst jest napisany w sposób czytelny i zrozumiały.

Kilka fragmentów wymaga jednak pewnych korekt lub uściśleń.

Na s. 48. w odniesieniu do lat 1941-44 użyto określenia „okupacja nazistowska”, co jest nieprawidłowe, gdyż okupantem nie była NSDAP, ale III Rzesza. Zatem należy mówić o okupacji **niemieckiej**.

Na s. 55. Autor wspomniał, że Puszcza Białowieska „jest najstarszym zachowanym lasem pierwotnym w Europie”. Trudno wyrokować, co miałyby oznaczać w kontekście środowiska pierwotnego określenie „najstarszy”. Być może Autorowi chodziło o to, że jest to jedyny las pierwotny w Europie – co jest często powtarzaniem twierdzeniem, jednakże błędnym. Kilka podobnych dużych kompleksów leśnych zachowało się bowiem w europejskiej części Rosji, nie są jednak tak znane i rozpropagowane.

Ponadto pisząc o Puszczy Białowieskiej Autor zwrócił uwagę na „odmienne podejścia do ochrony przyrody oraz wyznaczania stref – od ścisłych po bardziej liberalne formy użytkowania przestrzeni” (s. 56). Tu trzeba zauważyć przede wszystkim to, że po stronie białoruskiej park narodowy Бела́вежская пу́шча obejmuje 150 tys. ha, podczas gdy po stronie polskiej Białowieski Park Narodowy zaledwie 10 tys. ha, co stanowi niespełna 10% powierzchni polskiej części Puszczy Białowieskiej. Różnica w podejściu do wyznaczania stref ochronnych jest prostą pochodną tego faktu.

VI. Wnioski końcowe

Niezależnie od podniesionych w recenzji kwestii dyskusyjnych, rozprawa doktorska mgra Aliaksandra Cyargeenki pt. „Wpływ zmian granic w różnych etapach historycznych na funkcjonowanie produktów turystycznych na pograniczu polsko-białoruskim” stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego w dyscyplinie „geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna”. Autor wykazał się zarówno wymagany od doktora poziomem wiedzy teoretycznej, jak również opanował warsztat badawczy w stopniu pozwalającym na samodzielne prowadzenie pracy naukowej. Można zatem stwierdzić, że opiniowana praca **spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim**.

Wnoszę więc o jej przyjęcie i dopuszczenie do publicznej obrony.

Mysłakowice, 25 września 2026 r.

